

Т.П. Беценко

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка
e-mail: becenko@rambler.ru, becenkot@gmail.com

УДК 811.162.2:81»373.21+81»28

ЗАКОНОМІРНОСТІ В СИСТЕМІ ТОПОНІМІЧНОГО НАЗОВНИЦТВА СУМСЬКОГО РЕГІОНУ (УКРАЇНА)

Ключові слова: *топонім, географічна назва, топонімічна система, топоніміка, закони топоніміки.*

Стаття присвячена проблемам регіональної ономастики (топоніміки). На прикладі аналізу географічних найменувань (ойконімів) Сумського регіону (Україна) зроблені висновки про існування законів найменування просторових топооб'єктів. Розглянуто закон антропотопонімізації, закон різноманітності знакового маркування простору (закон варіювання найменувань у мікропросторі, закон гідронімної топонімізації (трансонімізації)).

Спостереження за топонімією окремого ареалу дають підстави стверджувати про дію незаперечних правил у назовництві географічних об'єктів. Ці правила, закономірності пов'язані з універсальністю топонімів – мовних знаків, здатних позначати і фіксувати позамовну інформацію. Універсальний характер топонімічних одиниць слугує підґрунтям для формулювання законів топоніміки (законів виникнення топонімів, законів найменування топооб'єктів, законів найменування просторових географічних об'єктів).

T.P. Bezenko

Sumy State Pedagogical University A.S. Makarenko

REGULARITIES IN THE SYSTEM OF TOPONYMIC NAMING OF THE SUMY REGION (UKRAINE)

Key words: *toponym, geographical name, toponymic system, toponymy, laws of toponymy.*

The article is devoted to the problems of regional onomastics (toponymics). On the example of the analysis of geographical names (oikonyms) of the Sumy region (Ukraine), conclusions were drawn about the existence of laws for the name of spatial topobjects. The effect of such laws forming the toponymic field of the designated region, as the law of anthropotonymization, the law of the diversity of the symbolic marking of space (the law of variation of names in microspace, the law of hydroneimous toponymization (transonymization) is established.

Observing the toponymy of a particular area gives grounds to assert the effect of immutable rules in the name of geographical objects. These rules, regularities are associated with the universality of toponyms – linguistic signs, capable of denoting and fixing extralinguistic information. The universal character of toponymic units serves as the basis for the formulation of the laws of toponymy (the laws of the origin of toponyms, the laws of denomination of topobjects, laws for the name of spatial geographic objects).

Постановка проблеми

Спостереження за топонімією окремого ареалу дають підстави стверджувати про дію незаперечних правил у назовництві географічних об'єктів. Ці правила, закономірності пов'язані з універсальністю топонімів – мовних знаків, здатних позначати і фіксувати позамовну інформацію. Універсальний характер топонімічних одиниць слугує підґрунтям для формулювання законів топоніміки (законів виникнення топонімів, законів найменування топооб'єктів, законів найменування просторових географічних об'єктів).

Мета статті – з'ясувати закономірності назовництва, спостережені в системі топонімікону Сумщини.

На прикладі аналізу географічних найменувань (ойконімів) Сумського регіону (Україна) зроблені висновки про існування законів найменування просторових топооб'єктів. Зокрема, виявлено закон антропотопонімізації, закон різноманітності знаково-го маркування простору (закон варіювання найменувань у мікропросторі, закон гідронімної топонімізації (трансонімізації)).

Закон антропотопонімізації – використання антропонімів як бази для творення мікро- і макротопонімічних одиниць.

Антропоцентричність завжди була і є актуальною в топоніміці. Людина освоює простір і означає, виокремлює, розмежовує його з допомогою назви (власної назви). Антропотопоніми, мабуть, належать до найперших, найдавніших і найзручніших способів маркування простору, вказівки на належність (заселення, освоєння) території певній особі. На Сумщині антропонімічне джерело засвідчене у назвах Михайлівка, Михайлівське, Наумівка (Конотопський р-н), Василівка (Лебединський, Роменський, Середино-Будський р-ни), Дмитрівка (Буринський, Великописарівський, Лебединський р-ни), Бобіне (Путивльський р-н), Штепівка (Лебединський р-н) та інших. Здебільшого для творення топонімів використовують прізвища та імена людей. Часто такі прізвища траплялися в поселенні (або особи з таким прізвищем заснували населений пункт).

Закон гідронімної топонімізації (трансонімізації) – позначення простору (мікропростору), освоєного і заселеного людиною, назвою водойми, поблизу якого виник населений пункт.

Вода – необхідний складник життєіснування людини, гідрооб'єкт – своєрідний орієнтир у просторі, засіб його освоєння. Назва водойми завжди набагато давніша за назву поселення. Тому часто наші предки у давнину використовували назву водного об'єкта (гідронім), поблизу якого з'являлося поселення, для найменування самого населеного пункту. Так, наприклад, комонім **Сула** (Сумський р-н) виник тому, що в цьому місці формувалося русло річки **Сули**; ойконім **Ромни** – від назви річки **Великий Ромен** (місто виникло як фортеця неподалік впадіння річки Великий Ромен у річку Сулу); місто **Суми** отримало назву від гідроніма **Сумка** (фортеця з'явилася поблизу впадіння Сумки у Псел); пmt **Липова Долина** успадкувало назву від гідроніма **Липівка**: поселення виникло в низькому місці (в долині) річки Липівки (гідронім походить від фітоніма **липа**: річка зусібіч була оточена липами); комонім **Вири** (Білопільський р-н) – від гідроніма **Вир** (поселення розташоване на березі р. Вир). Так само відгідронімного творення ойконіми **Грунь**, **Конотоп**, **Терни**, **Суджа** та ін. Гідронімний зв'язок відчутний і в назвах поселень **Запсілля**, **Присейм'я**, **Верхосулка**, **Сульське**, **Засулля**, **Грунівка**, **Грунька**, **Івот**, **Івотка** ...

Закон топонімічного кодування специфіки географічного середовища - врахування і послідовне використання ознак географічних умов середовища як бази для творення топонімів.

Топоніми у багатьох випадках є мовними знаками маркування простору з урахуванням його різноманітних фізичних показників.

Як відомо, географія вивчає поверхню землі, природні умови (рельєф, клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ), населення, економічні ресурси (розміщення виробництва, умови та особливості його розвитку в країнах та окремих регіонах).

Мовці часто використовують географічні терміни, зокрема і народні географічні терміни, для позначення певної місцевості (мікро- чи макропростору). Активна дія цього закону у сфері топонімічного творення зумовлена важливістю для людини ознак довколишнього світу і їх використання для номінації об'єктів. Розрізнення, диференціація географічних умов середовища зумовлена практичною потребою двоякого характеру: не тільки необхідністю вказати на місце поселення, а й відзначити його географічні особливості (ґрунт, поклади корисних копалин, ландшафт, рельєф та ін.).

Закон різноманітності знакового маркування простору (закон варіювання найменувань у мікропросторі) – творчий підхід мовноносіїв до називання топооб'єктів; використання арсеналу мовних засобів для позначення місцевості; відбір і використання мовних знаків для творення топонімів, формування багатоманітного топонімного континууму.

У мовній свідомості, мовній практиці індивідів засвідчене прагнення позначати простір неоднаково, враховуючи різні його ознаки. Мовцям до вподоби у тому чи іншому випадку вдатися до антропотопонімізації, у іншому – до гідротопонімізації (трансонімізації)... Крім того, антропотопонімізація теж відзначається багатогранністю, різнобічністю: у відносно окресленому континуумі: антропотопоніми не повторюються; з-поміж антропонімів використовують як імена (чоловічі і жіночі), так і прізвища та по батькові; засвідчені неоднакові, відмінні словотвірні моделі творення топонімів (варіації топонімів) (**Михайлівка** і **Михайлівське** Конотопського р-ну, **Івот** Шосткинського р-ну й **Івотка** Ямпільського р-ну (сусідні райони), **Миколаївка** і **Новомиколаївка** Сумського р-ну, **Камінь** Кролевецького р-ну, **Кам'яне** Краснопільського, Лебединського р-нів, **Кам'янка** і **Кам'янецьке** Тростянецького р-ну, **Кам'янка** Середино-Будського р-ну).

Треба вважати, що прагнення мовців до варіювання топонімів у визначеному ареалі є свідченням специфіки їхньої етномовленневої свідомості та етномовленневої креативної діяльності, показником мовного смаку в називанні топооб'єктів, водночас - показником потенцій мови як рівневої системи.

Отже, варіювання назв – закономірний процес, зумовлений потребами суспільної та інтелектуально-культурної життєдіяльності людини, її перебуванням в соціумі.

Література

1. Аліферчык, Т. М. Тапанімія Заходняга Палесся: этналінгвістычны аспект / Т. М. Аліферчык. – Мінск : Беларус. навука, 2013.
2. Беценко, Т. Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань / Т. Беценко. – Суми : Собор, 2001. – 72 с.
3. Беценко, Т. П. Лінгвістичне красзнавство. Походження географічних назв Сумщини / Т. П. Беценко. – Суми : Мрія - 1, 2015. – 180 с.
4. Жучкевич, В. А. Общая топонимика : учеб. пособие / В. А. Жучкевич. – 3-е изд., перераб. – Минск : Выш. шк., 1980. – 288 с.
5. История городов и сел Украинской ССР. Сумская обл. – К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1980. – 698 с.
6. Коваль, Я.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. – К. : Либідь, 2001. – 304 с.
7. Мурзаев, Э.М. Словарь народной географической терминологии / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.
8. Янко, М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 438 с.